

Ortsrapport

Östra Ingelstad

Östra Ingelstad omges av ett kuperat jordbrukslandskap med fornlämningar, däribland stenen över Kung Inge, som gett namn åt byn. Vid bydammens vattenspegel och i lummig grönska ligger Ingelstadsgården och kyrkan tätt intill varandra. De stora byggnaderna i sten och puts är dominant inslag i byn. I bykärnan på andra sidan vägen ligger de låga gathusen tätt bland äldre fyrlängade gårdar. Längs landsvägen har bensinmacken tagit plats i den gamla skolan och här finns också en välbevarad f.d. lanthandel.

Innehåll

Förord	3
Inledning	4
Historisk tillbakablick	5
Östra Ingelstads by	5
Kulturlandskapets utveckling	5
Östra Ingelstad idag	8
Beskrivning av byn	8
Bebyggelsens karaktär	8
Betydelsefulla byggnader och miljöer	9
Föregående byggnadsinventering	13
Kulturlandskapet idag	13
Åtgärder för Östra Ingelstad	15
Allmänna råd vid underhåll och ombyggnad	15
Särskilda riktlinjer för östra Ingelstad	17
Om varsamheten i lagstiftningen	18
Utgångspunkter för kulturhistorisk värdering	18
Kulturhistorisk värdering av bebyggelsen i Östra Ingelstad	19
Skötselråd för byns omgivningar	19
Handlingsprogram	20
Litteraturtips	22
Byggnadsvård	22
Landskapsvård	22
Källor – litteratur och arkiv	23
Lagstiftning	24
Ordlista	27
Kartbilaga	30

Förord

Samhällsutvecklingen har under senare år gått mot ett allt mer miljöinriktat samhälle i vid mening. Det framförs nya och ökade krav på miljöhänsyn, som aktsamhet om kulturvärden och långsiktig resurshushållning. Kulturmiljövårdens ställning har stärkts. Den senaste utvecklingen inom kulturmiljövårdens område syftar till att identifiera kulturmiljöer från ett helhetsperspektiv där enskilda betydelsebärare bygger upp samband och strukturer. Under senare år har även allt mer betonats vikten av regional identitet och regionala särdrag. Med kulturmiljöer avses i detta program i första hand bebyggda miljöer, men även sambandet med landskapet är av stor vikt.

Tomelilla kommun ser kulturarvet som en tillgång i samhället, och kulturarvet utgör en av utgångspunkterna för uppförande eller förändring av bebyggelse och anläggningar. Underlag och kunskap om kulturmiljön skall ligga till grund för bland annat den fysiska planeringen. Kommunens värdefulla och rika kulturmiljöer ses som en positiv tillgång och lokaliseringsfaktor, både vad avser verksamheter och boende liksom även för näringslivsutveckling inom turism och rekreationssektorn.

Det förutsätts att kommunerna förfogar över de inventeringar av bebyggelse och miljöer som krävs för att hantera ärenden i enlighet med intentionerna i olika lagstiftningar. Kommunen har sedan ett tjugotal år tillbaka bevarandeplaner för ett antal orter. Dessa planer är delvis inaktuella

och med beaktande av det mera vidgade synsätt inom kulturmiljövården som nu gäller, har kommunen beslutat att utarbeta ett kulturmiljöprogram för 15 orter. Avsikten är att i en andra etapp gå vidare med att utarbeta ett program även för resterande delar av kommunen.

En viktig del av kulturmiljöarbetet är att förankra och fördjupa kunskapen och skapa förståelse för kulturvärden hos allmänheten. Kulturmiljöprogrammet avses att nyttjas i samband med exempelvis olika studiecirkel och till utbildning av fastighetsägare, byalag och motsvarande liksom även i samband med ordinarie skolundervisning. Programmet har flera användningsområden och bland annat skall det användas i kommunens arbete med översiktsplanering, detaljplanering och bygglovshantering.

Uppdraget att i första etappen utarbeta ett kulturmiljöprogram för de 15 orterna har efter upphandling lämnats till Regionmuseet/Landsantikvarien i Skåne. De orter som omfattas av programmets första etapp är Andrarum, Bondrum, Brösarp, Eljaröd, Fågeltofta, Gårdlösa, Kverrestad, Lunarp, Onslunda, Ramsåsa, Smedstorp, Spjutstorp, Tomelilla, Tranås och Östra Ingelstad.

”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön.”

Kulturminneslagen 1 kap 1 §.

John Johansson
Kommunstyrelsens ordförande

Bengt Alm
Stadsarkitekt/projektledare

Inledning

Hur bebyggelsen i ett samhälle ser ut är ett resultat av flera olika faktorer. Generella företeelser som kristnandet, skiftesreformerna, bostadspolitiken, järnvägarna och bilismen har påverkat många samhällen på ett likartat sätt. Landskapets förutsättningar, traditioner och ägandeförhållanden ger förutsättningar som skiljer samhällen åt. Ett samhälles byggnadskultur speglar dess historiska och aktuella förutsättningar. Kunskaper om dessa sammanhang ger möjligheter att bevara och förvalta en miljö. Det är något som kan medverka till att skapa en rik och levande vardagsmiljö för invånarna. En god byggnadskultur är en av förutsättningarna för en god livsmiljö.

Under 1999 genomfördes en inventering av Östra Ingelstad. Syftet med inventeringen är att presentera ett kulturmiljöprogram för delar av Tomelilla kommun. Rapporten syftar till att ge en så fullständig bild av miljöns nuvarande utseende som möjligt. Detta har inneburit, att såväl bostadshus med tillhörande uthus, garage och ekonomibyggnader som verksamhetslokaler och offentliga anläggningar fotograferats samt beskrivits till det yttre. Förutom byggnadsinventeringen har kulturvärdena i orternas omgivande landskap studerats. Historiska kartöverlägg över byarnas äldre skifteskartor har tillsammans med andra kartstudier och besiktning i fält visat var det finns värdefulla områden och objekt i landskapet.

I det kommunala kulturmiljöprogrammet ingår en kulturhistorisk översikt som presenteras i en särskild skrift. Den behandlar på ett övergripande sätt Tomelilla kommuns landskapstyper, traktens äldre historia, byggnadstraditioner, markanvändning och påverkan till följd av den industriella utvecklingen.

De orter som ingår i kulturmiljövårdsprogrammet är Andrarum, Bondrum, Brösarp, Eljaröd, Fågel-

tofta, Gårdlösa, Kverrestad, Lunnarp, Onslunda, Ramsåsa, Smedstorp, Spjutstorp, Tomelilla, Tranås och Östra Ingelstad. Regionmuseet/Landsantikvarien i Skåne har utfört arbetet med inventering, fotografering, studier av kartor och andra källor samt författande av Ortsrapporter. Som ett led i arbetet har uppgifter om de inventerade byggnaderna införts i ett omfattande databaserat register. Registret innehåller uppgifter om byggnadernas funktion, uppskattade ålder och exteriör. I registret kan uppgifter fortlöpande föras in.

Östra Ingelstad har utpekats som en kulturhistoriskt värdefull miljö i såväl "Kulturminnesvårdsprogram för Skåne" från 1984, som i det regionala natur- och kulturmiljöprogrammet för f.d. Kristianstads län "Från Bjäre till Österlen. Skånska natur- och kulturmiljöer" från 1996. I den senare är det dock enbart kyrkan och Östra Ingelstads storgård som omnämns. I slutet av 1970-talet företogs en inventering av byn som ligger till grund för byns nuvarande kommunala bevarandeplan. Östra Ingelstad ligger inom område utpekat som av riksintresse för kulturmiljövården p.g.a att landskapet är präglat av storgodsdrift med huvuddrag från den allt intensivare uppodlingen under 1800-talet. Bland värdekärnor i miljön, utpekas godsmiljö och en del av omgivningen.

Arbetet som presenteras nedan är i första hand en beskrivning av kulturmiljön i Östra Ingelstad och inte en redogörelse för dess kulturhistoria. Här finns en genomgång av bebyggelsen med exempel på betydelsefulla byggnader, miljöer och landskap. Efter beskrivningen av dagens Östra Ingelstad följer ett åtgärdsprogram. Detta syftar till att ge råd för hur kulturmiljön aktivt ska kunna bevaras och brukas för framtiden.

Historisk tillbakablick

Östra Ingelstad by har gett både socknen och häradet sitt namn. Detta tyder på att Ingelstad by varit en tidig och viktig centralort i området. Kyrkan är troligtvis från 1100-talets mitt, möjligen något tidigare. Troligtvis har kyrkan varit en huvudkyrka för trakten och bildat en viktig enhet tillsammans med Ingelstads gård.

Byn har vuxit upp kring Ingelsta gård, ett av Skånes äldre herresäten. De tidigaste skriftliga beläggen är från början av 1400-talet. Liksom Smedstorps gård blev Ingelsta ett så kallat bornholmskt vederlagsgods. Vederlaget utgjordes av de gods som Sverige fick i utbyte mot att Danmark fick behålla Bornholm efter freden i Roskilde 1660.

På en karta från 1719 finns det så kallade ”Kung Ingels hus” markerat. Stenhuset låg mellan kyrkan och den nuvarande huvudbyggnaden till Ingelsta gård. Huset, som revs under 1760-talet, har sannolikt varit ett medeltida fast hus i likhet med Glimmingehus och Bollerup.

En sägen från trakten berättar att byn fått sitt namn efter kung Inge. Kung Inges grav, en rest sten strax söder om Ingelstads gård, och Kung Gorms grav, drygt en kilometer nordväst om byn, är välkända skånska fornminnen. Carl von Linné blev förevisad fornlämningarna och skrev att *”Konung Inges Graf bestående uti några uppresta stenar ett stycke från gården wises af ortens invånare och 1/8 mil från gården wises afwen några stora uppresta stenar i rundel hafwandes en till 4 á 5 alnars hög sten mitt uti, hwilcket ställe kallas för konung Gårms graf”*.

En beskrivning från år 1762 nämner att det finns en hög norr om gården med 20 resta stenar i en rundel. Högen heter Gråmylle. På högen kämpade Kung Ingel på Ingelsta och Kung Gorm på Smedstorp mot varandra tills båda dog.

Kung Gorm begravdes här medan Kung Ingel begravdes på en slät grön plan ett litet stycke från Ingelstad. Idag finns en sten som markerar gravplatsen. Kung Gorms grav kallas den kulle som också varit tingsplats i Ingelstads och Järrestads härad. Sägner om kung Ingel och kung Gorm får betraktas som just en sägen utan säker förankring i verkliga personer eller händelser.

Östra Ingelstads by

Ingelstad by bestod enligt lantmätaren Gillberg 1767 av ett flertal skattearbetshemman under Ingelsta gård, samt arton gatehus och en kvarn under samma gård. Byggnadsskicket var vanligen korsvirke. Ingelsta gård var således totalt dominerande jordägare i byn. Förutom herrgården fanns fjorton bönder som samtliga var så kallade hoveribönder, det vill säga arbetspliktiga bönder under Ingelsta gård.

Enskifteskartan från 1825 visar att byn då utgjordes av tolv fyrhängade och tre trelängade gårdar. I byn fanns också skolhus, fattighus och en grustäkt. I slutet på 1800-talet uppfördes många av de små gatehusen, som fortfarande finns kvar i byn. Enligt Skånes Kalender från 1877 fanns 439 män och 450 kvinnor. Detta invånarantal gällde ytterligare minst 50 år, för att därefter minska till dagens cirka 200.

Kulturlandskapets utveckling

En av de första kartorna som togs fram över Skåne efter de svensk-danska krigerna var Gerhard Buhrmans karta från 1684. Den visar ett Ingelstad härad i princip utan träd, där byarna ligger tätt och väl samlade.

Enligt beskrivningen från år 1762 fanns ingen skog i området och endast lite torvjord. Åkerjorden bestod mest av grus och svartmylla och

Östra Ingelstad år 1719.

Östra Ingelstad år 1776.

Till vänster ses enskifteskartan från 1824. Ovan den ekonomiska kartan från omkring 1930.

var indelad i tre vångar. Dessa benämndes Wärmöllekullswången, Kappelswången och Tjustorpewången. Hästhagen och ägorna till kvarnen var särhågnade specialskiften, som inte ingick i tresädet.

Havrejorden låg ofta upp till 9 år i träda, medan annan åkermark kunde ligga mellan 3 och 6 år. Hästhagen beskrevs även som ”widlyftig ängsmark”. Det är inte ovanligt med dessa dubbla begrepp, det vill säga att markerna både betades och höstades. Troligtvis skiljde sig markanvändningen, ibland betades marken, ibland höstades den och emellanåt båda delar.

1767 genomfördes en utmarksdelning, som delade utmarken i tre delar. En linbastu och en trädplantering finns då markerade. Virkesbristen i trakten var enorm. Ingelstads utmark var mycket stor, ca 840 tunnland, vilket i jämförelse med andra byar i trakten var klart störst. Möjligen

hade Tjustorp, Östra Ingelstad, Stickås, Stenbjär och Smedstorp gemensam utmark.

I beskrivningen till 1776 års uppmätning står att avkastningen från åkrarna varierar från år till år. Sämst avkastning var det torra och heta somrar, då kornet sällan gav mer än tre gånger utsädet. Enligt beskrivningen var ången tillräcklig och god.

Den skånska rekognosceringskartan (1812-20) visar ett småkuperat slättlandskap. Byen låg då fortfarande väl samlad, med Ingelsta gård i söder och själva byen i norr.

Enligt Skånska rekognosceringskartan från 1812-20 fanns det inga alléer i Östra Ingelstad. De första alléerna dyker upp på Generalstabens topografiska karta från 1860-65. Lite anmärkningsvärt är att det inte funnits alléer vid godset utan endast vid den större utgård Ingelstad nygård, idag benämnd Gårstad.

Häradskartan, det gamla ekonomiska kartbladet 1926-34, visar ett landskap efter skiftet där i stort sett all mark blivit uppodlad. Ett större betesmarksområde låg dock kvar nordväst om byen.

Östra Ingelstad idag

Östra Ingelstad omges av ett kuperat jordbrukslandskap med fornlämningar, däribland stenen över Kung Inge, som gett namn åt byn. Vid bydammens vattenspegel och i lummig grönska ligger Ingelstadsgården och kyrkan tätt intill varandra. De stora byggnaderna i sten och puts är dominant inslag i byn. I bykärnan på andra sidan vägen ligger de låga gathusen tätt bland äldre fyrlängade gårdar. Längs landsvägen har bensinmacken tagit plats i den gamla skolan och här finns också en välbevarad f.d. lanthandel.

Beskrivning av byn

Byn är i huvudsak grupperad där två landsvägar korsas. En nordsydlig landsväg löper till Hannas i söder och Smedstorp i norr medan en öst-västlig löper mot Kverrestad i väster och Östra Herrestad i öster. I den sydvästra kvadranten ligger kyrkan och Ingelsta gård. I den nordöstra kvadranten ligger all övrig bebyggelse förutom några enstaka hus som ligger i den nordvästra kvadranten. I byns mitt, strax nordväst om landsvägskorsningen finns en damm. Kring ett grusbelagt byatorg med en byasten, ligger flera vitkalkade smala längor som tillhört Ingelsta gård. Vid den grusbelagda bygatan finns några stensatta partier. Förutom den stora Ingelsta gård finns tre icke utflyttade gårdar kvar i byn. Det är 79:2, 10:10 och 16:3. Möjligen har även 21:49 fungerat som gård. Idag finns här en ekonomilänga och ett bostadshus placerat i vinkel, båda med prägel av 1920-30-talet.

Byn har alltid dominerats kraftigt av jordbruksnäringsen och det finns alltså få verksamhetsbyggnader av andra slag än ekonomibygnader till jordbruk. Ett undantag utgörs av det före detta snickeriet (24:2) som låg i en byggnad mitt i byn. Verksamheten var igång under 1800-talets slut fram till en bit in på 1900-talet. I byn har det under en lång tid funnits en affär och under en period fanns det till och med två. Det har också funnits en skola som är nedlagd sedan länge. Den inrymmer nu en verkstads- och bensinmacksrörelse. Vid den norra infartsvägen från Smedstorp

finns ett antal friliggande småhus samt äldre gatehus. De yngre småhusen är indragna från gatan och har en närapå kvadratisk grundplan.

Vid infartsvägen från öster finns ett antal byggnader som troligen uppförts under 1920-30-talen. Byggnaderna ligger alla längs vägens norra sida. De flesta är indragna en bra bit från vägen och ligger mitt på tomten. Husens planform är i det närmaste kvadratisk. Några av byggnaderna är tilläggsisolerade.

Byn har inte genomgått några större förändringar under överskådlig tid. Järnvägen drogs inte till byn vilket troligen bidrog till att den inte förändrades i större omfattning. I byn har det på senare tid planterats en del granträd vilket kan ge känslan av att bymiljön blir mörkare och trängre.

Bebyggelsens karaktär

Byn domineras av den stora Ingelsta gården. Kyrkan och dammen är också två markanta inslag i bymiljön. Den övriga bebyggelsen ligger något separerad från Ingelsta gård och kyrka. Byggnaderna som omger torget är låga, smala vitputsade byggnader under sadeltak. Söder om dammen och vägen ligger den medeltida kyrkan och väster om denna grupperar sig byggnaderna på Ingelsta gård. På den stora gården finns ett flertal ekonomibygnader och åtminstone två bostadshus. Dessutom finns ett antal andra hus i byn som ägs av eller har anknytning till gården. Till gården hör en stor dunge eller park med blandade lövträd. I byn finns tre gårdar som inte flyttats ut vid skiftet. Bebyggelsens karaktär domineras av putsade hus, i vitt eller ljusgrått. I byn finns få hus med synlig korsvirkestimra och något fler med fasader av tegel eller kalksandsten. Det näst vanligaste fasadmaterialet är träpanel. De panelklädda husen är målade i en stor variation av färger exempelvis vitt, brunt, gult, rött, grönt, ljusgrönt och svart. Av äldre bildmaterial förefaller röda tegelfasader att ha varit vanligare för 100 år sen. Några är sedan dess överputsade. Taken är utformade som sadeltak med undantag för några uthus med pulpettak. De är ofta täckta med rött

Kyrkan är uppförd under 1100-talet.

tegel, fasettlagda eternitplattor eller svart kor-rugerad plåt. Det finns också några papptak på trekantslist. I några fall är gavelrösten klädda med papp eller fasettlagd eternit.

Idag finns flera inslag av gran i byn medan en del häckar av buxbom numera är borttagna. I likhet med många skånska byar finns här riklig förekomst av stockrosor invid husen. Inifrån byn ges utblickar mot det omgivande landskapet. En bit öster om byn ligger en välbevarad väderkvarn av typen holländare som uppfördes 1869.

Ungefär 100 byggnader har inventerats och fotograferats i Östra Ingelstad. Redogörelsen för bebyggelsen som nu följer är inte en komplett återgivning utan exempel på olika byggnader och byggnadsskick för att fånga byns karaktär.

Betydelsefulla byggnader och miljöer

Kyrkan, Ingelsta 85:1

Kyrkan ligger centralt i byn invid Ingelsta gård. Den härrör från 1100-talet och är byggd i kalksten men överputsad i en vit spritputs. Sockeln består av kalksten. Taket är täckt med enkupigt rött tegel. Kyrkan har ett rektangulärt långhus och en rakt avslutad östgavel i koret. Troligen uppfördes kyrkan med en halvrund absid. Absiden revs senare och ungefär år 1600 byggdes koret till och fick en rak avslutning i gråsten och tegel. Under medeltiden byggdes framför långhusets västgavel ett med långhuset jämbrett torn. I

slutet av medeltiden uppfördes ett kvadratisk torn på norra sidan av det ursprungliga tornet som en påbyggnad av ett nordligt vapenhus samtidigt som kyrkan försågs med ett lågt och brett vapenhus i söder. Såväl kor som långhus täcks av långsgående tunnvalv. I kyrkan finns bland annat en dopfunt av sandsten från 1100-talet och en predikstol samt altaruppsats som båda troligen är från 1600-talets början. Kyrkan bär en del nationalromantiska drag, exempelvis utformningen av porten och de högt sittande småspröjsade fönstren. De nationalromantiska dragen tillkom vid en restaurering som leddes av domkyrkoarkitekten Theodor Wählin i början av 1900-talet.

Ingelsta gård, 24:1

Ingelsta gård är troligen mycket gammal som gårdsbildning. Det finns uppgifter om ett medeltida så kallat fast hus på platsen men det är sedan länge rivet. Gården består idag av en mängd olika byggnader. Boningshusets exteriör är ett resultat av ombyggnader som gjorts under 1930-talet. Huset har en klassicerande exteriör med en svagt utspringande mittrisalit krönt av en fronton. Mittrisaliten samt byggnadens hörn markeras med rusticerade hörnkedjor. Boningshuset är sammanbyggt med en vinkelställd länga. Strax norr om boningshuset ligger en äldre länga som delvis är uppförd i korsvirke med röd timra och vit puts. Längan kan vara uppförd 1738 eller kanske till och med tidigare. Takformen är ålderdomlig med sin något utsvängda takfot, taket är belagt med enkupigt rött tegel. I huset finns bland annat en äldre spegelindlad pardörr och äldre fönster med ålderdomliga beslag.

Den äldre korsvirkeslängan på Ingelsta gård.

Till gården hör ett stort antal ekonomibyggnader, bland annat ett stort magasin uppfört 1788 i kluven gråsten till fyra våningars höjd under ett brutet sadeltak. På magasinets tak finns en rikt ornerad vindflöjel. Magasinet ligger endast några meter från kyrkan.

Söder om boningshusen ligger de stora stallarna, loge och garage varav de som ligger i nord-sydlig riktning kan vara från tidigt 1800-tal. De i östvästlig riktning är uppförda senare och om- och tillbyggda under 1900-talet. Ett vagnslider är uppfört i röd locklistpanel under sadeltak belagt med sinuskorruerad grå eternit.

Strax öster om kyrkan finns ett bostadshus som också tillhör gården med på en karta från 1860.

Gården har under en lång tid varit dominerande i byn. Gårdens läge invid kyrkan visar också ett samband som är viktigt att bevara. Flera byggnader besitter i sig ett kulturhistoriskt värde, exempelvis magasinet och den gamla korsvirkesbyggnaden, tillsammans med gårdens övriga

bebyggelse utgör de en godsmiljö med högt kulturhistoriskt värde. Gårdens trädgård och park har ett stort värde för hela bymiljön.

Lantarbetarhus, Ingelsta 81:1, 69:1, 70:1

Längs byns norra infart finns två olika generationers lantarbetarhus, båda med vitputsade fasader och sadeltak. Det ena, 81:1, med en relativt bred huskropp på en sockel av huggen natursten och vitputsade fasader är troligen det yngre. Dess fönsteromfattningar i rött tegel, var vanligt förekommande under 1930-40-talen men med tanke på sockeln är det troligen uppfört vid sekelskiftet 1900. Byggnaden 69:1 och 70:1 bildar ett långsträckt smalt parhus. Troligen är detta parhus från 1800-talets mitt eller tidigare.

Ingelsta 81:1.

Längs den norra infarten finns även hus som möjligen är uppfört någon gång under perioden 1930-50. Det har en gul träpanel på en hög sockel med källare och en mera kvadratisk plan. Det skiljer sig markant från de tre tidigare nämnda och utgör en representant från en senare tid. Bebyggelse av dessa typer är viktiga för förståelsen av livsvillkoren på landet för en stor del av den icke jordägande befolkningen.

Lantarbetarhus

Gårdar, Ingelsta 10:10 och 16:3

Bortsett från Ingelstad gård är det två av byns gårdar som kan kallas tämligen väl bevarade, 10:10 och 16:3. Den förstnämnda är en mycket fin gammal kringbyggd gård som tyvärr verkar stå och förfalla, åtminstone två av längorna är uppförda av gulrödaktigt tegel med gjutjärnsfönster. Boningshuset är vitputsat med äldre fönster och dörrar. Fönstren är småspröjsade i överdel på ett sätt som var vanligt under 1900-talets första tid. På trädgårdssidan kan man se att avsågade bjälkändar sticker ut under takfoten. Söder om boningshuset ligger en äldre trädgård som fortfarande är skönjbar men under förvildning och igenväxning. Gården 16:3 har två ekonomilängor uppförda i korsvirke och putsad länga. Tillsammans med boningshuset bildas en i det närmaste kringbyggd stensatt gård. Boningshuset är en lång vitputsad länga. Strax väster om de fyra längorna finns ett äldre uthus uppfört i gråsten. Gården ger ett välbevarat intryck.

Gårdarna bidrar mycket till byns karaktär av jordbruksdominerad by. Dessa gårdar har inte skiftats ut utan ger en antydning om hur byn kan ha sett sig före skiftet 1825 då det fanns ett femtontal gårdar i byn. Gårdsbebyggelsen är i båda fall äldre och kulturhistoriskt intressant.

Villa, Ingelsta 21:20

Villan är en typ av byggnad som man oftast hittar i stationsområden. Den skiljer sig från de traditionella bostadshusen. Huset är byggt i vinkel och indraget något från tomtgränsen. Det har putsade fasader med lister och en frontespis över ett avfasat hörn vilket visar på att huset är tänkt att ligga i ett kvartershörn.

Gården Östra Ingelsta 10:10

Villan är en representant för en ny tid i byn, sekelskiftet 1900. Den visar ideal och möjligheter att bygga, något som har skiftat under 1800- och 1900-talet.

Affär och bostad, Ingelsta 24:4

24:4 byggdes 1932 som affär och bostad. Huset är ganska ålderdomligt utformat med en brant takresning och spetsbågeformat lastintag i gaveln. Fasaderna är slätputsade i grå puts. Huset förefaller exteriört vara mycket väl bevarat och många intressanta detaljer finns kvar. Vinschen till lastintaget finns kvar liksom den stång vid vilken man band hästen. Dörrar och fönster har

F.d. lanthandeln Ingelsta 24:4.

i stor grad kvar sina ursprungliga utformningar. Affären lades ned 1970.

Det finns få lika välbevarade lanthandlar i Skåne, därför måste byggnaden anses ha ett högt kulturhistoriskt värde. För Ingelsta har byggnaden ett högt värde på grund av läget mot vägen och sin betydelse som f.d. lanthandel.

Ingelsta 24:7 f.d. affär

Även denna byggnad uppfördes som affär. Här bedrevs affärsverksamhet endast en period på 1940-talet. Huset präglas av tidens formspråk, kallad funktis eller funktionalistisk. Skillnaden i stil mot andra byggnader i byn upplevs inte som så stor eftersom också många andra hus är putsade med ett enkelt

fasaduttryck. 24:7 har i likhet med övriga byggnader ett sadeltak även om det är flackare

Skola, Ingelsta 21:46

Fastigheten inrymmer flera byggnader. En av byggnaderna uppfördes som skola. Byggnaden finns med på en karta från 1860. Idag fungerar den som verkstad och bensinmack. På ett foto från sekelskiftet

1900 kan man se att byggnaden hade tegelfasader på en grund av natursten och att taket var belagt med halm. Idag är det putsat och taket är belagt med enkupiga röda tegelpannor av simrishamnstyp. Huset har under 1900-talet byggts om och till vid flera tillfällen.

Strax intill, söder om skolan, ligger en byggnad som uppfördes som lärarebostad. Trots den förändrade exteriören är tillräckligt mycket bevarat för att man ska kunna förstå byggnadens ursprungliga funktion. Byggnaden har tillsammans med den gamla skolbyggnaden en stor betydelse för förståelsen av byns historia. Att skolmiljön fortfarande är läsbar visar tydligt att byn tidigare haft ett mycket större befolkningsunderlag och utgjort en egen enhet.

Församlingshemmet, Ingelsta 21:50

Församlingshemmet 21:50, uppfördes ursprungligen som kommunalhus. Byggnaden är uppförd på en sockel av stora naturstensblock. Fasaderna är förbandsmurade i rött tegel och dekorerade med en mönstermurad tandsnittslinje. Huset byggdes till under 1970-talet med en huskropp i rött tegel under plantak med sarg av mörkbetsad liggande panel.

Denna sarg dominerar idag byggnadens frontfasad. Byggnaden saknar idag skorsten vilket ytterligare förstärker intrycket av de senare decenniernas ombyggnader. Förekomsten av ett kommunalhus visar på den tidigare kommunindelningen. Byggnaden är trots en icke varsam tillbyggnad, möjlig att avläsa och besitter ett kulturhistoriskt värde.

Skolan 21:46.

Lärarebostaden på Ingelsta 21:46

Föregående byggnadsinventering

I den föregående bevarandeplanen anges en ganska stor del av byn som värdefull miljö. Det enda som utelämnas är 1920-30-talsbyggnaderna längs den östra infartsvägen. Ganska många enskilda byggnader pekas dessutom ut som kulturhistoriskt och/eller miljömässigt värdefulla. En del mindre bodar och uthus i byn har rivits vilket är mest märkbart runt torget men även i andra delar av byn.

På Ingelsta gård (24:1) har en ekonomibyggnad rivits och ersatts med en modern maskinhall i prefabricerade betongelement under sadeltak. Byggnaden som revs slöt gården mot söder. Vidare har en uthusbyggnad på gården brunnit ned. Detta har inneburit stora förändringar vad gäller miljöns karaktär.

Församlingshemmet

Kulturlandskapet idag

Kulturlandskapet kring Östra Ingelstad har under lång tid varit präglad av två helt skilda karaktärer, dels godslandskapets obrutna åkrar och dels arrendeböndernas småskiften. Sedan skiftet har i stort sett all mark blivit uppodlad. Detta är speciellt tydligt vid en jämförelse med den äldsta lantmäterikartan från 1719.

Ingelstad uppvisar idag ett för godslandskapet karaktäristiskt efterskifteslandskap med en mängd rektangulära fastigheter. För att nå ut till dessa utflyttade gårdar har ett stort antal räta vägar anlagts. Enligt den äldsta lantmäterikartan från 1719 fanns det få vägar. En av de få äldre vägarna med bevarad sträckning är vägen från Östra Ingelstad mot öster.

Allén till den före detta plattgården Gårstad som förr hette Ingelsta Nygård och som avstyckades från Ingelstagården dominerar det omgivande åkerlandskapet.

Det har funnits ett flertal vattendrag i Östra Ingelstad. Av de dammar som troligtvis utgörs av äldre kärr finns två kvar i byns centrala delar. För övrigt karakteriseras Östra Ingelstad av de många mägergravarna som finns inom byns gränser. Strax öster om byn står en mycket väl

bevarad liten mölla, en så kallad holländare från 1869. Även dess interiör är välbevarad. Inte långt från möllan ligger den före detta möllarebostaden.

På senare tid har några nya objekt tillkommit vilket påtagligt förändrat landskapsbilden. Det är dels flera vindkraftverk, dels moderna djurstallar som av hänsyn till övrig bebyggelse placerats ett

stycke från bytomten. Både vindkraftverk och djurstallar är belägna sydväst om bytomten. I de norra delarna av Östra Ingelstad ligger Ingelsta

kalkon med sina stora djurstallar som blivit ett populärt besöksmål.

Korsvirke, slätputs, panel och tegel - i byn finns en mångfald av olika fasadutföranden.

Åtgärder för Östra Ingelstad

Hur skall då dessa kulturhistoriska värden bevaras? En förutsättning för detta är att bymiljön bevaras och utvecklas på ett sätt som tar hänsyn till de ingående byggnadernas karaktärer. De olika byggnaderna skiljer sig åt i ålder och utseende. Varje tid har sett byggnadsskicket varieras och förändras. Naturligtvis kan man uppfatta 1900-talets villa- och egnahemsbyggande som ett lika stort avsteg från den äldre traditionen som grupphusbebyggelse från 1980-talet. Att vi accepterar hur byn ser ut idag betyder inte att man ger fritt spelrum. Nytilskott i och kring Östra Ingelstad ska anpassas till det befintliga för att bibehålla en god miljö. En god medvetenhet om samhällets kulturmiljövärden är en förutsättning för att bebyggelsemiljön ska bevaras på lång sikt. Av medvetenheten följer en önskan om att sköta och underhålla byggnaderna. Hur ska då detta underhåll genomföras? Vilka riktlinjer kan man dra upp för eventuella ändringar?

Allmänna råd vid underhåll och ombyggnad

- De olika karaktärsdragen för byggnadstyperna som redogjorts för under kapitlet "Östra Ingelstad idag" bör bevaras för ett högt kulturhistoriskt värde i Östra Ingelstad skall bibehållas. Karaktärsdragen har skiftat genom tiderna och därför är det viktigt att utgå ifrån varje enskild byggnads särdrag. Exempelvis är många skånska hus uppförda utan gavelutsprång och med litet takutsprång. Dessa byggnader ska inte förses med utskjutande tak med förebild i nordligare trähusbyggande.
- Det är inte endast "gamla" hus som har ett värde. Det kan finnas lika stor anledning att bevara ett välbevarat hus från 1950-60-talen som ett 1800-talshus. Skillnaden är att det idag finns fler bevarade efterkrigstida hus och det är bland annat därför som de inte värderas lika högt. Tänk på att dagens ombyggnation och nyproduktion blir morgondagens kulturarv.

- Om man har behov av att inreda en vind eller bygga till är det viktigt att anpassa åtgärderna till byggnadens förutsättningar. Takkupor bör hellre göras små och fler än stora och få. I en del fall medför takkupor och tillbyggnader så stora förändringar att de helt ska undvikas. I många fall är det bättre att placera kupor eller takfallsfönster åt gårdssidan av huset. Uterum, garage och uthus bör ges en utformning som underordnar sig bostadshuset och tar hänsyn till detta.

- En byggnads karaktärsdrag kan vara bibehållna från den tid då den uppfördes. Den kan också vara präglad av senare förändringar och tillskott som gjorts. Om inte byggnaden utsatts för genomgripande förändringar som på ett avgörande sätt avviker från byggnadens karaktär, finns det ingen anledning att radera senare tiders tillskott. Det blir alltid en avvägning om man ska försöka "stilrestaurera" d.v.s. återföra byggnaden till en tidigare utformning eller om man ska betrakta förändringarna som intressanta årsringar i en pågående process.
- Innan större åtgärder påbörjas är det bra att ta reda på så mycket som möjligt om byggnaden, till exempel genom att fråga tidigare brukare och grannar. Detta för att veta vilka material som använts och vilka förändringar som gjorts.
- En byggnad bör underhållas kontinuerligt med små insatser. Det minskar risken för att stora genomgripande förändringar blir påkallade.
- Värdera det hantverksmässiga, med detaljrikedom och kvalitet. Även små detaljer kan ha en stor betydelse för hur en byggnad upplevs.

- Äldre fönster är ofta tillverkade i trä av hög kvalitet. I många fall är det en god idé att restaurera ett äldre fönster även om det ytligt ger intryck av att vara i dåligt skick. Även om enstaka delar är dåliga kan en duktig hantverkare iståndsätta de flesta äldre fönster. Förutom kvalitetsaspekten har fönstren en stor betydelse för hur ett hus

Små detaljer kan vara viktiga för att förmedla kunskap om det förflutna. Vid denna bom, i dessa ringar, fäste man hästen vid besök i affären.

uppfattas. Ett äldre fönsterglas har estetiska kvalitéer som ett nyttillverkat glas inte besitter. Bågar och spröjs är avpassade efter byggnaden och gjorda för att passa just där. Att ersätta ett sådant fönster med ett fabriksstillverkat ger byggnaden ett mindre kulturhistoriskt värde. Även dörrar som är utformade efter byggnaden bör restaureras istället för att bytas ut. Lika lite som man skulle drömma om att sätta in en ny byrålåda i en äldre byrå borde man sätta in en ny icke anpassad dörr i ett äldre hus. Tänk på att underhåll och små reparationer alltid blir billigare än att köpa nytt. Om man trots allt väljer att sätta in nya fönster är det att föredra om man väljer de befintliga som förlaga.

- Kulörer på byggnader och plank påverkar inte endast den enskilda fastigheten utan även de omkringliggande. För att bibehålla en byggnads karaktär och dess kulturhistoriska värde bör dess färgsättning anknyta till den karaktär byggnaden domineras av.
- Blanda inte moderna tekniker och material med äldre. Exempelvis bör man inte laga skador på

en mur putsad med kalkbruk med betong. Detta eftersom de båda bruksorterna har olika egenskaper och betongen är alltför stark vilket kan medföra skador på underlag eller omgivande putsytor.

- En del äldre tekniker kan förefalla tidsödande men kan på lång sikt faktiskt vara tidsbesparande om man utför ett grundligt förarbete. Exempel på det är målning med linolja på trä. En yta tidigare struken med linolja kan enkelt strykas med ny linolja. Fördelarna med en traditionell produkt som linolja är att effekten på lång sikt är känd. En del av de sentida produkterna fungerar inte så bra i samband med äldre underlag.
- En del material börjar bli besvärliga att få tag i, exempelvis eternit vilket även är farligt att bearbeta och deponera. Det finns produkter på marknaden som kan användas när man behöver komplettera exempelvis ett tak belagt med eternit. Som ersättning för eterniten finns exempelvis en asbestfri produkt kallad embonit. Andra material kan man få tag i hos firmor som handlar med begagnat byggmaterial. Behöver man en gammal dörr eller ett fönster finns det ofta att få efter lite efterforskande.
- En del material har ytligt sett vissa likheter men valet av material kan ha avgörande konsekvenser för hur byggnaden eller miljön uppfattas. Exempel på detta är lertegelpannor kontra betongtegelpannor eller tegelimiterande plåt. En lertegelpanna ger ett smäckrare utseende än de grövre betongpannorna. Den tegelimiterande plåten ger ett stelt och livlöst utseende. En annan fördel med tegel är att materialet är mycket hållbart och behöver man ersätta en enstaka panna är det enkelt gjort till skillnad från att byta ett större stycke plåt.
- Trädgårdar kan innehålla stora kulturhistoriska värden förutom estetiska värden eller bruksvärden. I en del fall är trädgård och bebyggelse tänkta som en enhet. En äldre trädgård kan innehålla många äldre kulturväxter som ger fastigheten, och kanske ett helt kvarter, dess karaktär. Växterna i en trädgård kan ge mycket information om hur en byggnad använts. En äldre trädgård, liksom ett hus, kan dölja mycket som förtjänar att upptäckas. Låt därför en hel växtsäsong förflyta innan trädgården åtgärdas.

Den stora dammen i byns mitt kantas av träd som ger lummighet.

- Samspelet mellan byggnad och trädgård är viktigt. Ett äldre hus med en anpassad trädgård präglas av rabatter, trädgårdsland, fruktträd och gångar medan ett hus från 1970 kanske är omgiven av vintergröna växter och sammanhängande gräsytor.
- Vid nyproduktion ska hänsyn tas till omgivande bebyggelse. Här är byggnadens skala, fasadmaterial, takmaterial och takfallslutning viktiga. Det är viktigt att fundera på byggnadens läge på tomten och hur stor del av tomten som är lämplig att bebygga.

Särskilda riktlinjer för Östra Ingelstad

Områdesbestämmelse bör upprättas. Bestämmelserna bör leda till att karaktären av storgodspräglad by bibehålls. Det är viktigt att miljör och bebyggelse som visar byns utveckling under 1900-talet bibehålls, såsom skola, kommunhus och lanthandel.

De fasadmaterial som byggnaderna har idag bör bibehållas. Eventuella nytillskott i bymiljön bör företrädesvis uppföras med slät vit puts men beroende på läge i byn eller byggnadens funktion

kan andra material övervägas. Ett garage eller uthus kan exempelvis uppföras i träpanel målat i ljus oljefärg eller faluröd.

Bevara den enkla karaktären i byn. Riv inte bodar och uthus. Plantera inte granar eller vintergrönt i eller i närheten av byn utan förnya istället lövträden. Vidmakthåll de öppna vattenytorna i byn, bibehåll de grusade vägsträckningarna.

Ingelstad mölla har ett högt kulturhistoriskt värde både för Ingelstad men också för kommunen i stort. Möllans värde ligger inte endast i exteriören utan också till stor del i den välbevarade interiören.

Kommunen bör ta kontakt med de fastighetsägare vars fastigheter idag har ett bristande underhåll. Det är viktigt att förfallet inte går så långt att ett istandsättande blir komplicerat.

Det finns några papptak på trekantslist i byn. Flera av dessa står inför underhållsåtgärd och det är av vikt för miljön att fastighetsägare uppmuntras att bibehålla denna utformning.

Raden av vitputsade egnahem i sydöstra delen av byn bör bibehållas. I något fall har en byggnad i sen tid förändrats men det är troligen möjligt att återställa vid en framtida restaurering.

Om varsamheten i lagstiftningen

Varsamhet vid ändring av byggnad är ett begrepp som infördes i samband med antagandet av Plan och bygglagen. Kravet är uttryckt som en hänsynsregel eller utgångspunkt, som gäller vid alla ändringar, om- och tillbyggnader i hus. Lagens mening är att ändringarna skall göras med hänsyn till byggnadens karaktär. De värden som ger karaktären och som särskilt räknas upp i lagtexten är byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, konstnärliga och miljömässiga.

Lagen talar alltså om hur, på vilket sätt, ändringar skall utföras, inte att man inte får göra dem. Varsamhet kan bland annat innebära att:

- Bibehålla fönster och dörrars storlek, utformning och placering.
- Bibehålla fasadens karaktär dvs att inte putsa tegelfasader och omvänt att inte sätta tegel, trä eller plåt på putsade fasader.
- Det kan också innebära att vid ändring återställa fasader som klätts in med förvanskande material.
- Bibehålla takets karaktär dvs takvinkel, taksprång och taktäckningsmaterial samt anpassa takkupor till takets storlek och byggnaden i övrigt.
- Vid ommålning ge byggnaden en färgsättning som stämmer överens med byggnaden och dess omgivning.

Utgångspunkter för kulturhistorisk värdering

Vår värdering utgår från att orternas bebyggelsekaraktär skall kunna bevaras och utvecklas. En Orts karaktär är uppbyggd av både allmänna drag i bebyggelsen som tak- och fasadmateriäl, utformning, byggnadstyper m.m. samt särskilt tongivande byggnader. Till denna miljömässiga karaktär har vi också lagt kulturhistoriska aspekter. Syftet är att bevara och utveckla bebyggelsens allmänna karaktär och samtidigt kunna förstå en Orts historiska utveckling genom bevarade byggnader och bebyggelsemiljöer.

Kyrkor är ofta landsbygdens största, äldsta och mest påkostade byggnadsverk. De dominerar miljön och många människor har en stark relation till

kyrkobyggnaden. Kyrkor lyder under Kulturminneslagstiftningen. Samtliga kyrkor, kyrkogårdar och kapell har getts skyddsbestämmelser (q1). Prästgårdar ingår i den kyrkliga miljön och har också värderats högt.

I stort sett samtliga orter har sitt ursprung i bondbyar. För att denna karaktär skall kunna bibehållas har vi värderat bondgårdar som ligger inne i orterna högt. Välbevarade bondgårdar har föreslagits skyddsbestämmelser med exteriört skydd (q1) och andra har föreslagits skyddsbestämmelser (q2) eller varsamhetsbestämmelser (k).

Allmänna lokaler och verksamhetslokaler som skolor, fattighus, kommunalhus, folkrörelselokaler, smedjor, lokalföreningar, lanthandelsbutiker, etc speglar den historiska utvecklingen och har värderats högt. Mycket välbevarade byggnader har föreslagits skyddsbestämmelser (q1) och mindre välbevarade har föreslagits skyddsbestämmelser (q2) eller varsamhetsbestämmelser (k).

Järnvägen har haft stor betydelse för samhällsutvecklingen och järnvägsstationer och byggnader inom stationsmiljön har därför värderats högt. Välbevarade järnvägsstationer och andra välbevarade byggnader inom stationsmiljöer har föreslagits skyddsbestämmelser med rivningsförbud och exteriört skydd (q1). Mindre välbevarade järnvägsstationer har föreslagits skyddsbestämmelser med rivningsförbud (q2). För andra byggnader har föreslagits varsamhetsbestämmelser (k).

Bostadsbebyggelse har sällan getts skyddsbestämmelser. Endast mycket välbevarade och ofta äldre bostadsbyggnader har föreslagits skyddsbestämmelser (q1). Välbevarad och typisk bostadsbebyggelse har föreslagits varsamhetsbestämmelser (k). För övriga befintliga byggnader gäller den generella varsamheten.

Beteckningar och skyddsbestämmelser som används vid tillämpning av plan- och bygglagen:

Ingen beteckning: innebär generella krav på varsamhet enligt 3 kap. 1§ för ny bebyggelse samt generella krav på varsamhet för befintlig bebyggelse enligt 3 kap. 10§.

k: innebär generella krav på varsamhet enligt 3 kap. 10§. Det gäller byggnader där varsamhetskravet särskilt skall uppmärksammas vid lovgivning och planläggning.

q1: innebär enligt 3 kap. 12§ rivningsförbud med exteriört skydd. Detta gäller de byggnader som idag har så välbevarade detaljer, som t. ex. originalfönster, originalputs, verandor med snickarglädje, att de inte går att byta ut eller övertäckas.

q2: innebär enligt 3 kap. 12§ rivningsförbud och stomskydd. Detta gäller de byggnader som har en stor historisk betydelse men som inte är så välbevarade i alla detaljer eller originaldelar. Det gäller också sådana byggnader vars fasader blivit inklädda men som är möjliga att återställa.

Kulturhistorisk värdering av bebyggelsen i Östra Ingelstad

Värderingen ger en vägledning till hur och vilken bebyggelse som särskilt bör uppmärksammas vid lovgivning och/eller ges varsamhets- och skyddsbestämmelser i planarbetet. För att underlätta detta arbete hänvisar våra värderingskategorier direkt till den uppdelning som finns i plan- och bygglagen.

Samtliga fastighetsbeteckningar i Ingelsta. b1 betyder byggnad 1, b2 byggnad 2, osv. Byggnad 1 betecknar bostadshus och övriga byggnader är ekonomihus och dylikt.

q1:

10:10 b1, b2, b3

16:3 b1, b2, b3, b4, b5, b6

21:50 b1, f.d. kommunalhus

24:1, b1, b6, b7, b8, b17. Ingelsta gård. Den värdefulla miljön innehåller bland annat: boningshus, korsvirkesbyggnad, stenmagasin, transformatorstation, vagnslider, stall, ladugårdslängor, betkampanjhus och lantarbetarebostäder. Fler byggnader på gården är markerade grönt, k.

24:4, b1 lanthandel

26:4, b1 och b2

69:1, b1, b2

70:1

85:1, kyrkan

q2:

21:46, b3

k:

5:11 b1

8:12 b1

10:13 b1, 18:21 b1, b2, 18:25 b1,b2, 18:52 b1, 18:53 b1, b2,

18:54 b1, 21:10 b1, 21:11 b1, 21:20 b1, 21:46 b1, 21:47 b1, b2 21:49 b1, b2, 21:9 b1, b2,

24:1 b2, b3, b4, b5, b9, b10, b11, 13, b16, b18, b19, b20, b21,

24:2 b1, b2, 26:4 b2, 74:1 b1, b2, 79:2 b1, b2, b3, b4, 81:1 b1, b2.

Skötselråd för byns omgivningar

Allén till Gårstad, före detta Ingelstad Nygård, är enligt kartmaterialet den äldsta allén i byn och har därmed störst kulturhistoriskt värde. Den dominerar det omgivande åkerlandskapet och har ett stort värde för landskapsbilden.

Träden i en allé skall stå öppet och solbelysta eftersom allén skall synas tydligt i landskapet och det skapar också goda förutsättningar för insekter, lavar, mossor, fåglar och fladdermöss. Alléerna kräver därmed årligen skötsel i form av beskärning, röjning av mark- och undervegetation samt borttagande av stamskott. Beskärning sker säkrast i juli-augusti-september. Inga grenar över 10 cm i diameter bör skäras bort. En skyddszon bör anläggas utmed åkermark, zonens bredd bör vara minst sex meter. Denna zon bör inte odlas för att undvika skador på trädens rotsystem.

En av de få äldre vägarna med bevarad sträckning är vägen från Östra Ingelstad mot öster. Kulturhistoriskt värdefulla vägar är också de som bildades i samband med skiftet och som idag dominerar byns landskap. Vägarnas bredd, sträckning och beläggning bör bevaras.

Av de vattendrag som förr flutit i Ö Ingelstad finns endast ett kvar. Det har delvis blivit rätat, något som var ett viktigt steg i den agrara revolutionens mål att vinna mer åkermark. En skyddszon på minst sex meter bör anläggas utmed åkermark. Här bör man inte sprida bekämpningsmedel och

konstgödning. Det är av stor vikt att inga kemikalier hamnar i vattnet eftersom vattendragen flörotom sin kulturhistoriska betydelse är livsavgörande för insekter, fjärilar, fåglar och däggdjur. De båda dammarna gatedammen och askedammen ska hållas öppna och får inte dikas ut. Dammarna ingår som en viktig del i godsmiljön.

Under andra halvan av 1800-talet användes mörgring som ett nytt sätt att förbättra marken. Idag finns endast några få mörgringar kvar i byn och dessa är därför mycket viktiga att bevara för att kunna visa på den äldre jordförbättringsmetoden. Mörgringen ska hållas fri från igenväxningsvegetation, särskilt vid dess södra sida. Pileträd kring en mörgring är kanske ett av de mest karakteristiska kännetecknen för Skåne och plantering av pil bör därför uppmuntras.

Den del av utmarken som finns kvar idag ligger nordväst om bytomten. Denna fäladsmark har en mycket lång kontinuitet som betesmark. Plantering bör inte tillåtas oavsett trädslag. Betesdjuren bör släppas så tidigt som möjligt. Rönning bör ske av igenväxningsvegetation, det vill säga vegetation som har tillkommit på grund av för dåligt betestryck. Träd och buskar präglade av betesdjuren bibehålls. Ädellövträd, enebuskar, bärträd och bärbuskar bibehålls liksom äldre träd och döda träd.

Den historiska inmarken skall hållas öppen och här bör ingen plantering tillåtas oavsett trädslag. På inmarken har det alltid varit åker och ängsbruk och markerna bör därför fortsätta att hållas öppna genom konventionellt brukande.

De vidsträckta åkrarna samt de småskaliga småbondejordbruken är karaktäristiska för godslandskapet och kännetecknande för Ingelstad. För att förstå byns historia är det viktigt att bibehålla de båda strukturerna. I strukturen ingår vägnätet samt stengården och stensträngar vilka kräver skötsel. Särskild vikt har de som markerar en gräns.

Handlingsprogram

Tomelilla kommun har det yttersta ansvaret för kulturmiljöerna i kommunen. Därmed inte sagt att kommunen skall svara för att kulturmiljöerna tas om

hand och så har heller aldrig varit fallet. De största insatserna utförs, och har alltid utförts, av enskilda i samband med underhåll av fastigheter och brukande av landskap.

Ett kulturmiljöprogram är en bra grund för kulturmiljöarbetet i kommunen. Det kan emellertid inte stå som ensam garant för att kulturmiljöerna bevaras och utvecklas på ett positivt sätt. Kulturmiljön är som miljön i övrigt en del av samhällslivet och förändras i takt med detta.

Större förändringar, som konjunkturer, strukturförändringar inom jordbruket och inträdet i EU, kan den enskilda kommunen inte råda över utan måste istället följa och anpassa sig efter dessa. Olika typer av handlingsprogram måste därför tas fram så att kulturmiljöarbetet kan vara aktivt, följsamt och en självklar del av samhällsutvecklingen.

Ett handlingsprogram för kulturmiljöarbetet Tomelilla kommun bör innehålla följande punkter:

Förankring. För att kulturmiljöprogrammet skall få avsedd effekt krävs att den förankras. För att kunna förankra kulturmiljöprogrammet ut i kommunen krävs att detta är förankrat internt inom kommunen. Ett kulturhistoriskt perspektiv, eller att en kulturmiljö berörs, kan finnas med i ett stort antal beslut. Det är således inte bara en angelägenhet för miljö- och byggnadsnämnden eller nämnden för kultur, fritid och turism utan för hela den kommunala förvaltningen.

Utbildning. Trots att människan i det moderna samhället är mer rörlig än tidigare så är vardagsmiljön fortfarande begränsad. Kunskap om vardagsmiljöns historiska framväxt och kvalitéer är avgörande för hur man förhåller sig till den. Denna kunskap förmedlas bäst genom att studier av vardagsmiljön läggs in i skolarbetet på alla nivåer, från förskola till gymnasium. Kulturmiljöprogrammet, och särskilt den Kulturhistoriska översikten, kan i många sammanhang vara en lämplig utgångspunkt för sådana studier.

Hembygdsrörelsen. Hembygdsföreningarna är ideella organisationer som värnar och levandegör kulturarvet. I Tomelilla kommun utför de ett omfattande arbete och vårdar också ovanligt många byggnader med stora kulturhistoriska värden.

Fysisk planering. Kulturmiljöprogrammet bör vara en självklar utgångspunkt i hanteringen av bygglov- och planärenden samt ligga till grund för den översiktliga planeringen.

Kulturturism. Kulturturism är en ständigt ökande näring och det finns goda förutsättningar för kulturturism i Tomelilla kommun. Kulturmiljöprogrammet är ett bra stöd i detta arbete och i samarbetet med näringsliv, hembygdsföreningar och turistorganisationer.

Landsbygdsutveckling. Lantbruket har under senare delen av 1900-talet genomgått en omfattan-

de strukturförändring. Sedan inträdet i EU finns landsomfattande program och stöd för omställning av jordbruket och landsbygdsutveckling. Ett levande jordbruk och en levande landsbygd är avgörande för flertalet kulturmiljöer i Tomelilla kommun. Kommunen bör därför aktivt arbeta med landsbygdsutveckling i samarbete med byalag, lantbrukare och deras organisationer.

Informationsinsatser. Kulturmiljöprogrammet bör helt eller delvis vara tillgängligt på kommunens hemsida. Andra viktiga insatser är skyltning, broschyrer och guidning.

Litteraturtips

Byggnadsvård

Idag finns ett stort antal titlar med anknytning till byggnadsvård och traditionella tekniker samt material. Nedan ges några exempel.

Barup, K. & Edström M., Handbok i sydöstskånsk byggnadsteknik." Sydöstra Skånes Samarbetskommitté SÖSK. Ystad 1993.

Björk, C., Kallstenius, P. & Reppen, L., "Så byggdes husen 1880-1980". Statens råd för byggnadsforskning och Stockholms stadsbyggnadskontor 1983.

Björk, C. & Reppen, L., "Så byggdes staden". Svensk byggtjänst, Västervik 2000.

"Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper". Informationsblad från Riksantikvarieämbetet, 1989.

Drejer C, Jerkbrant C., Wikner, C-E, "Arkitekter om färg och måleri". Stockholm 1992.

Engdahl, C., Dranger-Isfält, L., "Bostadsbyggelsen från 1930- och 40-talen, varsam ombyggnad". Byggforskningsrådet Stockholm 1989.

Engdahl, C., & Dranger-Isfält, L., "Stenhusen 1880-1920, varsam ombyggnad". Byggforskningsrådet, Stockholm 1983.

"Fönster, historik och råd vid renovering". Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer, Stockholm 1996.

Gysinge katalog: "Reservdelar till gamla hus." "Hantverket i gamla hus". Byggförlaget och Svenska föreningen för byggnadsvård, 1998.

Hidemark, O., Stavenow-Hidemark, E., Söderström, G. & Unnerbäck., A., "Så renoveras torp och gårdar". Västerås 1995.

Holstein, Å., "Köpa hus" Svensk byggtjänst, Oskarshamn 2000.

Humble, O., (red.), "Äldre murverkshus, reparationer och ombyggnad". Byggforskningsrådet Stockholm 1990."

Kulturminnesvårdsprogram för Skåne. Del Kristianstads län". Länsstyrelsen i Kristianstads län, 1984.

Torgny Ove: "Skånelängor". Lund 1975.

"Tänk efter före - vid ändringar och underhåll av byggnad". Boverket 2000.

Landskapsvård

Bengtsson, R. M.fl. 1996. "Svenska landsvägsalléer". SLU. Alnarp.

Bergendorff, C. & Emanuelsson, U. 1982. "Skottskog - en försummad del av vårt kulturlandskap". Sv.Bot.Tidskrift. 76:91-100

Blomkvist, N. 1993. "Läsa landskap. En fält-handbok om svenska kulturmiljöer". Utbildningsradion, Stockholm

Brusewitz, G. & Emmelin, L. 1985. "Det föränderliga landskapet". Stockholm.

Campbell, Å. 1935. "Emellan skogen och plogen". Sv. Kulturbilder. Band 4.

Campbell, Å. 1928. "Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet". Uppsala universitet.

Cserhalmi, N. 1997. "Fårad Mark". Bygd och Natur 1997, Stockholm

Dahl, S. 1989. "Studier i äldre skånska odlings-system". Meddelanden serie B 69, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm.

Edman, S & Hagman, T. 1988. "Bondens landskap". Svenska Naturskyddsföreningens årsbok.

Edman, S & Axelsson, T. 1996. "Erik och Sigvard - men sen då? Folk och få på tröskeln till 2000-talet". Örebro.

Ehrensverd, U. 1985. "Fältnätmätningens brigadens rekognosceringskarta över Skåne 1812-20.

Ekeland, K. & Svensson, R. (red). 1996. "Äldre tiders odling - trädgårdsväxter, gamla grödor och ogräs". Nordiska förbundet för kulturlandskap, Hudiksvall.

Ekstam, U. & Forshed, N. 1996. "Äldre fodermarker". Naturvårdsverket, Stockholm.

Ekstam, U. Aronsson, M & Forshed, N. Ängar. "Om naturliga slåttermarker i odlingslandskapet". Stockholm.

Emanuelsson, U. M.fl. "Det skånska kulturlandskapet". Lund.

Emanuelsson, U. 1987. "Skånes vegetationshistoria. Svensk geografisk årsbok 63". Lund.

Gadd, C. (red). 2000. "Den agrara revolutionen. 1700-1870". Stockholm.

Hedin, P. 1997. "Ett historiskt landskap. Strövtåg under fyra årstider".

- Jordbruksverket. 1998. "Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvården". Jönköping.
- Linné, C. von. 1751. "Skånska resa - förrättad år 1749". Sydow, C-O. (red.). Stockholm.
- Länsstyrelsen i Kristianstad Län, 1996, "Från Bjäre till Österlen".
- Länsstyrelsen i Kristianstad Län, 1995, "Den skånska allén".
- Myrdal, J. (red). 1999. "Jordbruket under feodalismen 1000-1700", Stockholm.
- Nilsson, P. 1997. "Den gamla byn". Stockholm.
- Rackham, O. 1995. "The history of the countryside". London.
- Riksantikvarieämbetet. Mårten Sjöbeck. 1998. "Fotografier av ett svunnet kulturlandskap". Stockholm.
- Riksantikvarieämbetet. 1993. "Vad berättar en by? Studier till kulturmiljöprogram för Sverige".
- Riksantikvarieämbetet. 1996. "Odlingslandskapet - en lång markanvändningshistoria".
- Riksantikvarieämbetet. 1994. "Skötsel av kulturvården i odlingslandskapet". Faktabladserie
- Sporrong, U. 1996. "Odlingslandskap och landskapbild. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige". Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Helmfrid, S. (red). 1994. "Kulturlandskapet och bebyggelsen". Stockholm.
- Selinge, K-G (red). 1994. "Kulturminnen och kulturmiljövård". Stockholm.
- Tollin C. 1991. "Ättebackar och ödegården. De äldre lantmäterikartorna i kulturmiljövården". Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Welinder, S. (red). 1998. "Jordbrukets första fem-tusen år 4000f.Kr. - 1000 e.Kr". Stockholm.

Källor - litteratur och arkiv

- Byggnadsnämnden och kulturnämnden i Tomelilla kommun. 1982. Östra Ingelstad.
- Gillberg, J L. 1980. Historisk, oeconomisk och geographisk beskrifning öfver Christianstads län 1767.
- Linné von, C. 1751. Skånska resa - förrättad år 1749.
- Wallin, C (red). 1981. Kristianstads län 1762, en ekonomisk-topografisk beskrivning.
- Lantmäteriet i Kristianstad, kartor mied tillhörande handlingar.
- Lantmäterverket i Gävle, kartor.
- Regionmuseets arkiv.

Lagstiftning

”Det är särskilt beträffande lantsamhällen, som lagar och författningar kunna vara till stor nytta, i den mån de icke endast rent negativt hindra ett fullt och olämpligt byggande, utan även i direkt positiv riktning bidra till att framalstra det ändamålsenliga och vackra, samt att befästa känslan härför hos den enskilde.” Citatet är taget ur *Praktiska och hygieniska bostäder. Betänkande och förslag* av Osvald Almqvist, Stockholm 1921.

Citatet ovan är med sin smakfostrande hållning förlegat men speglar samtidigt lagstiftningens dubbla natur. Våra lagar är ett stöd för att bevara sådant som är värdefullt samtidigt som det givetvis kan upplevas hindrande och byråkratiskt. Som privatperson kommer de flesta i kontakt med kulturmiljövärden i lagstiftningen i samband med att de skall göra en om-, till-, eller nybyggnad. Det kan då gälla att byggnaden i sig eller miljön kring den har särskilda kulturvärden eller att det finns en fornlämning på tomten.

De krav på hänsyn, varsamhet och skydd som finns för bebyggelsens kulturvärden kan jämföras med hastighetsbestämmelserna i trafiken. I tätbebyggda samhällen får man köra i 50 km/h och på vissa gator, som vid skolor, bara i 30km/h. Utanför samhällena ökar högsta tillåtna hastighet till 70 km/h ända upp till 110 km/h på motorväg. Förutsättningarna för att få köra är att man har körkort och att fordonet är skattat och besiktigt.

När det gäller reglerna för kulturvärden i bebyggelsen är det inom samlad bebyggelse som kraven på anpassning och varsamhet är som störst och vid särskilt värdefulla byggnader finns krav på skyddsbestämmelser. Utanför tätbebyggt område gäller fortfarande varsamhet men kraven är inte så höga och inom exempelvis nyare industriområden ställs ofta låga krav på anpassning och varsamhet.

Ansvaret för skydd och vård av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och byggnadsmiljöer är fördelat på stat, kommun och enskilda. Som

instrument har samhället inrättat olika typer av bestämmelser i lagstiftningen samt i vissa fall ekonomiska stöd. Staten skall ge skydd åt det allra värdefullaste och har huvudansvaret för ett långsiktigt bevarande. Statens instrument är Kulturminneslagen, KML och Miljöbalken genom vilka kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer kan få status av byggnadsminne, riksintresse, naturreservat eller kulturresevat. På kommunal nivå kan byggnader och bebyggelsemiljöer bli skyddade i detaljplan eller områdesbestämmelser enligt plan- och bygglagen, PBL. Det bästa skyddet och den bästa vården får bebyggelsen av alla de intresserade ägare som vårdar merparten av den svenska kulturmiljön.

Plan- och bygglagen, PBL

Med stöd av plan- och bygglagen kan kommunerna ge kulturhistoriskt värdefulla byggnader och byggnadsmiljöer ett skydd mot rivning eller förvanskande ändring genom att meddela skyddsbestämmelser, så kallad q-märkning i detaljplanen. Q-märkning sker med stöd i plan- och bygglagens **3 kap 12§**: *Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.*

Andra byggnader och byggnadsmiljöer som också har ett kulturhistoriskt värde fast av mindre dignitet kan i stället tillskrivas ett varsamhetskrav i detaljplanen genom k-märkning. Denna tar stöd i plan- och bygglagens **3 kap 10§**: *Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas tillvara.* Lagtexten innebär inte ett förbud mot ändring av byggnader utan syftar till att styra ändringarna så att de utförs varsamt.

Miljöbalken

Miljöbalken som trädde i kraft den 1 januari 1999 utgör en samordnad och skärpt miljölagstiftning för en hållbar utveckling. Den smälter samman regler från femton tidigare miljölagar, däribland

naturvårdslagen. Miljöbalken bildar en övergripande lagstiftning som rör all miljöpåverkan. Två av målen i miljöbalken är att värdefulla natur- och kulturmiljöer ska skyddas och vårdas samt att den biologiska mångfalden ska bevaras. Skydd av naturen kan ske genom speciella områdesskydd så som nationalpark, naturreservat och kulturresevat.

Nationalpark, 7 kap. 2§: Ett mark- eller vattenområde som tillhör staten får efter riksdagens medgivande av regeringen förklaras som nationalpark i syfte att bevara ett större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligt oförändrat skick.

Naturreservat, 7 kap. 4§: Ett mark- eller vattenområde får av länsstyrelsen eller kommunen förklaras som naturreservat i syfte att bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer eller tillgodose behov av områden för friluftslivet. Ett område som behövs för att skydda, återställa eller nyskapa värdefulla naturmiljöer eller livsmiljöer för skyddsvärda arter får också förklaras för naturreservat.

Kulturresevat, 7 kap. 9§: Ett mark- eller vattenområde får förklaras som kulturresevat i syfte att bevara värdefulla kulturpräglade landskap. På ett sådant område skall bestämmelserna i 4-6 §§ tillämpas. Att det inom ett område finns en byggnad som är skyddad som byggnadsminne, kyrkligt kulturminne eller fast fornlämning enligt lagen om kulturminnen m.m. hindrar inte att området förklaras som kulturresevat.

Kulturminneslagen, KML

Lagen om kulturminnen omfattar bestämmelser om byggnadsminnen, fornminnen, kyrkliga kulturminnen samt skydd mot utförelse av vissa äldre kulturföremål. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer har överinseende över kulturminnesvården i landet. Vidare åligger det ämbetet att utarbeta allmänna råd inom verksamhetsområdet. Bestämmelserna i KML reglerar skyddet för den del av vårt kulturarv som utgörs av de från kulturhistorisk synpunkt särskilt värdefulla byggnaderna i icke statlig ägo. Bestämmelserna i KML ger möjlighet att utfärda skyddsforeskrifter

så att olämpliga och kortsiktiga förändringar inte kommer till stånd. Fråga om en byggnad bör förklaras som byggnadsminne kan väckas av var och en genom ansökan eller tas upp av länsstyrelsen på eget initiativ. Det är länsstyrelsen som har i uppgift att besluta om byggnadsminnesförklaring enligt kulturminneslagen. Vidare åligger det länsstyrelsen att utfärda skyddsforeskrifter, se till att dessa följs samt ge råd till ägare av byggnadsminnena vid vård och underhåll av byggnaden i fråga.

Vilka objekt som kan bli byggnadsminnesförklarade regleras i Kulturminneslagens **3 kap 1§:** *En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen.* Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.

Riksintresse

Ett område av riksintresse för kulturmiljövården är en kulturmiljö som är unik eller speciell i en region, riket eller internationellt sett. Riksintressena ska representera hela landets historia från förhistorisk tid fram till nutid. Kulturmiljöer av riksintresse ska bland annat visa hur människan utnyttjat tillgängliga naturresurser, samhällets utveckling, näringsliv, sociala villkor, byggnadsskick och olika estetiska ideal. Av de ca 1700 riksintresseområden som finns i Sverige hittar vi till exempel jordbruksbyar, fiskelägen, medeltida stadsmiljöer, 1900-talsförorter, arbetarbostäder, herrgårdar, gruvor och sågverk, förhistoriska gravfält samt moderna kyrkogårdar.

Att ett område är av riksintresse betyder att miljön är skyddsvärd ur ett nationellt perspektiv, men inte att miljön automatiskt är skyddad. Riksintressen finns förutom för kulturmiljövården även för naturvård och friluftsliv. Ett riksintresse är en signal om att här finns så höga värden att kulturmiljön har företräde vid en avvägning med motstående intressen, förutsatt att de motstående intressena inte är av riksintresse. Det är också en signal om att i dessa områden

kan länsstyrelsen/staten gå in och upphäva kommunala beslut, om man ej finner kulturvärden tillräckligt beaktade.

Hanteringen av riksintressena regleras i miljöbalkens **3 kap 6§** som säger att *Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt det är möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön*. Det är Länsstyrelserna som har ansvaret att föra ut "statens anspråk" för kulturmiljövården till kommunerna, som i sin översiktsplan (ÖP) ska redovisa områden av riksintresse och ange hur riksintresset ska tillgodoses i samhällsplaneringen.

Litteraturhänvisningar

- "Kulturminneslagen". Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1989.
- Rubenson, S. "Miljöbalken. Den nya miljöretten". Stockholm, 1999.
- "Kontinuitet och förnyelse – Kulturmiljöarbetet i kommunerna". Svenska kommunförbundet, Stockholm, 1999.

- "Kulturvärden i detaljplan", Johansson, C. (red) Boverket, 1999.

- "Kultur i grunden". Persson, I., Westerlind, A. M., Boverket, Malmö, 2000.

- "Områdesbestämmelser – en vägledning". Persson I., Boverket Allmänna råd 1999:2.

- "Boken om detaljplan och områdesbestämmelser". Boverket Allmänna råd 1996:1.

- "Boken om MKB för detaljplan", Jonsson, G. & Palm I., Kristianstad, 2000,

- "Fastigheter med kulturskydd". Sundsvik, L. Svenska Kommunförbundet, Stockholm, 1997.

- "Ombyggnad. Varsamhet vid ändring" (Byggvägledning 15), Nordling, L. & Reppen, L. Svensk Byggtjänst, Västervik, 2000.

- "Tänk efter före – vid ändringar och underhåll av byggnad". Boverket, 2000.

Internetsajter

- Boverket: www.boverket.se

- Rixlex: www.riksdagen.se/debatt

- Riksantikvarieämbetet: www.raa.se

-Miljöbalken:www.notisum.se/mp/sls/lag/19980808.htm

Ordlista

absid, halvrund eller mångkantig, vanligen med en halvkupol täckt byggnadsdel på kyrka i öster, i synnerhet förekommande som koravslutning.

allmänning, mark eller vatten som ägs eller nyttjas av en samfällighet, by, socken, härad eller kronan.

blockförband, murförband bestående av omväxlande bindskift och löpskift. Stötfogarna i både bindskiftena och löpskiftena står lodrätt ovanför varandra varigenom avtrappningarna och förtagningarna är lika i vartannat skift.

brydestua, se linbastu.

bytomt, det område inom vilket byns bebyggelse låg från tidig medeltid fram till enskiftet vid 1800-talets början. De medeltida lämningarna som finns inom området är registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister.

cementtegel, fasadstenar av cement med samma mått som tegelstenar. Användes kring sekelskiftet i tegelfasader främst som dekor i form av lister och omfattningar.

ensäde, odlingssystem som innebar årligen återkommande odling av en gröda på samma åker.

fasettlagd eternit, plana kvadratiska eternitplattor lagda på diagonalen.

fideikommiss, lös eller fast egendom, som inte får avyttras och om vilken är stadgat att nyttjanderätten i tur och ordning ska tillfalla vissa personer, i regel medlemmar av en familj.

Fossil åkermark, övergiven forntida eller medeltida åkermark.

frontespis, ovan taklist på byggnad utskjutande och vanligtvis gavelformat parti med fönster.

fronton, 1 se *frontespis*. 2 triangel- eller segmentformad prydnadsgavel som kröner dörrar och fönster.

frälse, de två stånden, adel och präster, som var befriade från att betala skatt.

funktionalismen, arkitekturepok som från och med 1930-talet präglade byggnadsstilen, ibland liktydigt med modernismen. Funktionalistiska byggnader, kallade funkishus, från 1930-talet karakteriseras av putsade ljusa och släta fasader, stora fönster i långa band eller fördelade tre och tre, platta tak och en stram och återhållsam detaljutformning. Under 1940- och 50-talen fick husen, framförallt i Skåne, oftast fasader i tegel och det platta taket byttes mot ett flackt sadeltak.

fälad, skånskt ord för betesallmänning, gemensam betesmark som låg utanför byn.

förband, murförband, sätt att fördela tegelstenar i mur så att hållfasthet uppnås.

gatehus, i Sydsverige ett hus beläget utmed den så kallade bygatan på byns gemensamma mark, beboddes av hantverkare eller lantarbetare som inte hade egen mark att bruka.

gesims, vågrätt profilerat listverk på fasad, väggfält eller dörr- respektive fönsterkrön. En gesim som löper längs hela fasaden under takfoten kallas gördel- eller huvudgesims.

hamling, kvistning av lövträd, företrädesvis pil och ask, för foder till kreatur.

hemman, kameral benämning på jordbruksfastighet som mättes i mantal, beroende på skatteförmåga. En gård med normal skattekraft åsattes ett helt hemmantal eller mantal. Efter de ändamål skatten användes indelades dessa i krono- frälse- eller skattehemman.

hemmansklyvning, lantmåteriförrättning varvid en fastighets mantal delades i kvotdelar.

homeja, halvcirkelformad takutbyggnad med en lucka eller ett vanligtvis halvcirkelformat fönster, ett så kallat lunettfönster.

holländare, väderkvarn med huv som går att snurra efter vindriktning.

hoveri, en form av dagsverke som bönderna skulle fullgöra på godsherrens huvudgård. Hoveriet var en del av betalningen till godsherrn för användandet av mark eller bostad. Hoveriet är känt sedan medeltiden men blev inte allmänt utbrett förrän godssystemet utvecklades till att bestå av en huvudgård med underliggande bondgårdar. Systemet kulminerade under 1700-talet och förekom ända in på 1800-talet.

hoveribonde, bonde som utförde dagsverke på hoverigård.

hägnad, stängsel eller gårdsgård kring odlad mark, skydd mot människor och djur.

Häradskartan, ekonomiskt kartblad upprättat 1926-1934.

inmark, inhägnad mark som låg närmast byn och som bestod av åker och äng.

inäga, eller inägomark, till ett hemman tillhörande uppodlad mark.

jugend, arkitekturstil som karakteriseras av putsade fasader, fönster med spröjsade överluster, glaserade tegelpannor, organiska former samt växtornament. Hus i jugendstil är byggda från tiden omkring sekelskiftet och fram till 1910-talet.

kor, del av kyrkobyggnad som ansluter till långhuset i öster där högaltaret och även oftast kören har sin plats, avslutar kyrkan åt öster då absid saknas.

korspostfönster, fönster med korsformad tvär- och mittpost som avdelar fyra lufter.

klassicism, arkitekturstil vars formspråk är hämtat från antikens byggnadssätt. En byggnad uppförd i klassiserande stil karakteriseras främst av symmetri och arkitektoniska element så som frontoner, frontespiser, lisener och rusticeringar. Under 1800-talet präglades framförallt byggnader av offentlig karaktär av nyklassicismen. På 1920-talet fanns tydliga klassiserande tendenser som levde kvar i följande årtionden.

korsvirke, bärande stomme kallad timra utformad av korsande bjälkar och stolpar. Träkonstruktionen består av syll (fotträ), väggband (lejd) stolpar, löshult och bindbjälkar. Facken är oftast fyllda med flätverk av störrar och vidjor som packades med kline, det vill säga lera blandat med sand, halm och boskapshår, som kalkmålades. Tegel som fyllnads-material blev vanligt först under andra hälften av 1800-talet.

kryssförband, murförband bestående av omväxlande löpskift och bindskift (koppskift) med stötfogarna i bindskiften placerade lodrät över varandra så att löpskiften förskjuts med en halv sten för varje löpskift. Bindskiften består av tegelstenar som förbinder muren med det bakomliggande skiftet genom att kortändarna (kopparna) vänds utåt.

lejd, dialektalt uttryck för remträ i en korsvirkeskonstruktion.

linbastu, för torkning av linet som ett led i linberedningen, även kallad brydestua.

lisen, vertikalt, slätt murband som skjuter ut förhållandevis obetydligt en bit från fasaden, saknar till skillnad från en pilaster kapitäl och i regel även bas.

locklistpanel, träpanel av stående bräder vars mellanrum överlappas av en vanligen något profilerad list.

lockpanel, träpanel av stående bräder vars mellanrum överlappas av lika breda bräder.

löpskift, murförband som bara består av löpskift, dvs tegelstenar med långsidan utåt. Fasaderna med löpskift ingår inte i en bärande konstruktion till skillnad från block- och kryssförband.

löshult, tvärså som är intappad mellan två stolpar i en korsvirkes- eller skiftesverkskonstruktion.

mansardtak, yttertak brutet åt båda fallen, vanligen ett brutet sadeltak.

mantal, äldre mått på en jordbruksfastighets skatteförmåga.

Masonite, produktnamnet för träfiberskiva, uppkallad efter sin uppfinnare amerikanen W. H. Mason.

modernism, se funktionalism.

märgelgrav, kalkhaltig jordart av lera och finfördelad kalcit, användes för gödsling av kalkfattiga åkrar.

Patronatsrätt, en stormans befogenhet att tillsätta församlingspräst.

pilaster, flat väggpelare med bas och kapitäl, vanligen utskjutande förhållandevis obetydligt framför murlivet. Kan betraktas som en mot muren tillplattad kolonn och ansluter i klassiserande arkitektur som regel till någon av kolonnordningarna - dorisk, jonisk, korintisk eller toskansk.

plattgård, gård som uppstod under enskiftet genom sammanslagning av flera andra arrendegårdar på initiativ av godsägaren. Den nya gården fick ofta en herrgårdslig anläggning och drevs av en storarrendator.

pulpettak, yttertak med ett snedsluttande takfall.

pärlfog, även kallad rundfog, utförs med speciella profilslevar. Pärlfogen var vanligt förekommande i det sena 1800-talets byggnader med maskinslaget fasadtegel.

risalit, framskjutande murparti, oftast på mitten av en byggnad.

risbygd, småskalig jordbruksbygd belägen mellan skogsmark och slätt.

riseke, ek som inte går att använda till timmer, d.v.s. som inte har en rak och fin stam. Inventeringar från 1700- och 1800-talen talar om risekar till skillnad från timmerekar.

risgärde, gärde uppbyggt av flätat ris.

rustik/rusticering, murverk av råhuggna eller enkelt profilerade kvaderstenar som skjuter ut framför murlivet, kan efterliknas på putsade fasader eller genom målning, återfinns oftast på hörn, socklar samt runt fönster- eller dörröppningar.

råmärke, gränsmärke.

Sidiplatta, produktnamn för en typ av fasadplatta av asbestcement med invalsat pigmentskikt.

Simrishamnspanna, flat lertegelpanna med en vertikal upphöjd ås på mitten, tillverkningsort Simrishamn.

skifte, jordreform som syftade till att samla en gårds spridda enheter till rationella brukningsenheter. Lagen om storskiftet från 1734 byggde på

solskiftet som snart skulle visa sig vara ett ineffektivt system. Först omkring 1800 var storskiftet genomfört i hela Sverige med undantag av Gotland och Dalarna. Flera förordningar följde under årens lopp och 1803 ersattes storskiftet med lagen om enskifte. Förordningen om laga skifte som kom 1827 innebar att oskiftade ägor delades och redan skiftade ägor omfördelades så att mark med bra beskaffenhet och belägenhet kom samtliga brukare till del. Utflyttningskyldigheten medförde att byarna sprängdes.

skiftesverk, väggkonstruktion med liggande bräder infällda i en stomme av stående stolpar som hålls samman nedtill av en syll (fotträ) och upptill av ett väggband (lejd). De infällda bräderna kallas bålar varifrån benämningen bålahus kommer.

skvaltkvarn, vattenkvarn med litet, vågrätt liggande drivhjul.

Skånska rekognosceringskartan, topografisk kartläggning som omfattar större delen av Skåne, framställdes av militära skäl av den sk Fältmättningsbrigaden under tiden 1812–1820.

spröjs, vertikal eller horisontal trälist mellan glasrutor, ej fönsterluftsskiljande.

sparrände, se taktass.

spritputs, en typ av stänkputs blandad med ärt-singel eller krossad sten i storleken 5-8 mm som ger fasaden dess grova yta.

staggvall, stagg är ett grässlåg.

stationssamhällesarkitektur, bebyggelse av representativ karaktär som anlades vid stationen i rätvinkliga kvarter då byarna i slutet av 1800-talet fick järnvägsförbindelse. Hotell, affärer och större villor byggdes i närheten av stationen. Husen var uppförda i en eller två våningar med påkostad utformning i tegel, natursten och puts.

stubbamölla, väderkvarn där hela kvarnhuset är vridbart kring en central stolpe.

surskog, skog som växer i fuktig mark.

syll, virkesdel i korsvirkeskonstruktion, utgör upp-lag för bärande vägg eller bjälklag.

sättugn, järnugn placerad i vardagsrum och som eldas från angränsande rum. Sättugnen består av gjutjärnsplattor med dekorativa motiv.

taktass, den del av högbenet (sparren) som skjuter ut under takutsprånget och bär upp taktäckningen.

tandsnitt, tätt sittande och regelbundet ordnade kubformer som sitter undertill på den utskjutande gesimsen, vanligen tegelstenar ställda med koppen (kortändan) utåt.

träda, jordbruksmark som inte odlas i ett år eller mer så att jorden återfår sin näring.

tvåluftsfönster, fönster med två öppningsbara bågar som sitter i en karm, med eller utan spröjsar.

utmark, gemensamt område för en eller flera byar som bland annat användes för bete och virkesuttag och som låg utanför inmarken.

valmtak, yttertak vars ändar avskurits så att spetsiga gaveländar saknas. Valmat sadeltak är en annan benämning vilket betyder att det enbart är de yttersta delarna av taket som valmats, till skillnad från det förra fallet då de valmade partierna sträcker sig nästan tillnockens mitt.

veckodagsbonde, kallades även hoveribonde, se detta ord.

vång, skånskt ord för inhägnad åkerjord.

vångalag, ett lag besående av två grannbyar eller ensamgårdar med gemensamma hägnader vilket innebar färre hägnader att underhålla men också samordning vad gällde trädssystem. De inhägnade markerna bestod oftast av åkermark men det kunde också vara ängar och andra markslag.

Östra Ingelstad - kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Värderingsförslag enligt PBL:

Ingen markering: innebär generella krav på varsamhet enligt 3 kap. 1§ för ny bebyggelse samt generella krav på varsamhet för befintlig bebyggelse enligt 3 kap. 10§.

Grön markering, k: innebär generella krav på varsamhet enligt 3 kap. 10§. Det gäller byggnader där varsamhetskravet särskilt skall uppmärksammas vid lovgivning och planläggning.

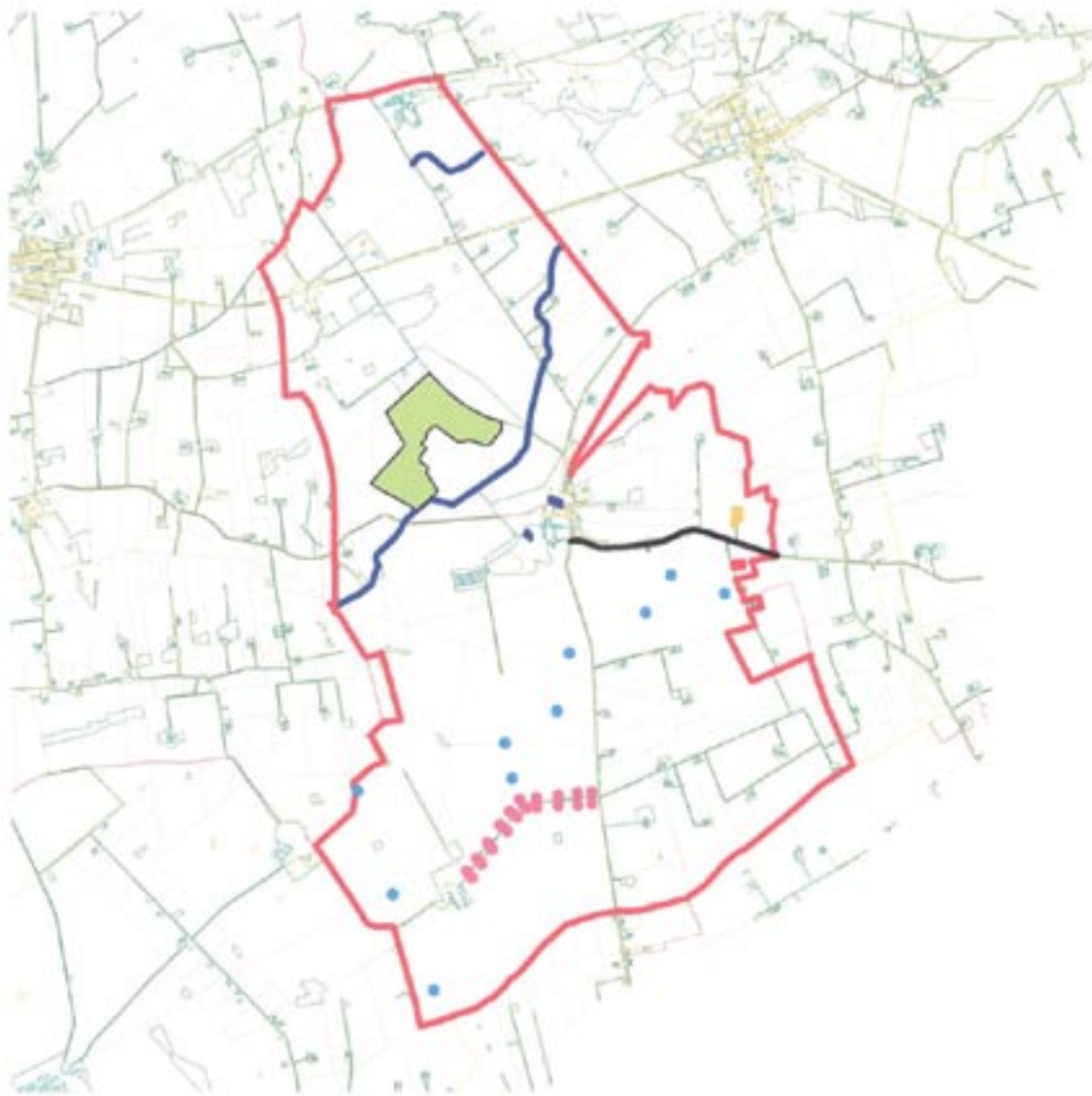
Röd markering, q1: innebär enligt 3 kap. 12§ rivningsförbud med exteriört skydd. Detta gäller de byggnader som idag har så välbevarade detaljer, som t. ex. originalfönster,

originalputs, verandor med snickarglädje, att de inte går att byta ut eller övertäckas.

Rosa markering, q2: innebär enligt 3 kap. 12§ rivningsförbud och stomskydd. Detta gäller de byggnader som har en stor historisk betydelse men som inte är så välbevarade i alla detaljer eller originaldelar. Det gäller också sådana byggnader vars fasader blivit inklädda men som är möjliga att återställa.

Karta med fastighetsbeteckningar finns på Tomelilla kommuns Miljö- och byggnadskontor.

Ö Ingelstad

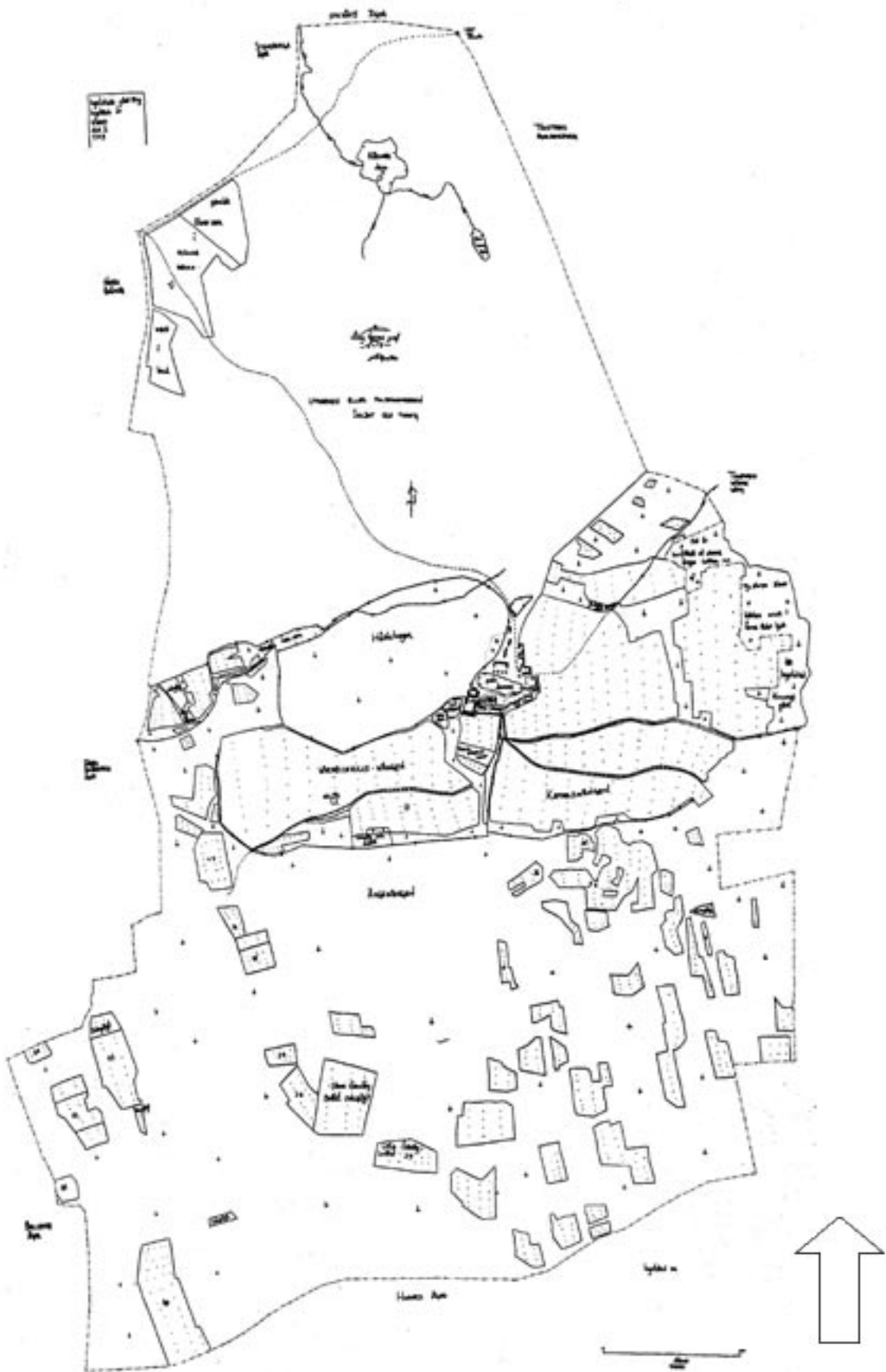
Kulturhistoriskt värdefulla landskapselement och markområden

- Märgelgravar
- Alleér
- Väg
- △ Bygräns
- Äldre betesmark
- Mölla och möllarebostad
- Damm och öppet dike

0 400 800 1200 1600 meter

Ingelstad ägomätning 1719

1:5000

Skrafferat område markerar den medeltida bytomtens utbredning. En bytomt är det område inom vilket byns bebyggelse låg från tidig medeltid fram till enskiftet vid 1800-talets början. De medeltida lämningarna som finns inom området är registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister. För markingrepp inom området fordras tillstånd hos länsstyrelsen.